

ХУҚУҚБУЗАРЛИК СОДИР ЭТИЛИШИНING САБАБЛАРИ ВА ШАРОИТЛАРИНИ АНИҚЛАШ ВА БАРТАРАФ ЭТИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Таштемиров Анвар Аликулович

ИИВ Академияси катта ўқитувчиси

Нормуродов Нуриддин Нурали ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси 3-ўқув курси, 317-гуруҳ курсанти

Аннотация: Мақолада, ҳуқуқбузарлик содир этилишининг сабаб ва шароитларини аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш бўйича асосий вазифалар, уни амалга ошириш йўналишлари, ўзига хос хусусиятлари, шунингдек, ҳуқуқбузарлик содир этилиш сабаб ва шароитларини аниқлаш ҳамда уларни бартараф этишни такомиллаштиришининг асосий йўналишлари ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: Ҳуқуқбузарлик, жиноят, вояга етмаган шахс, таълим, тарбия, қонунчилик, инсон шаъни ва қадри, одоб-ахлоқ нормалари.

Бугунги кунда давлатимизнинг ривожланиш жараёнида, демократик, ҳуқуқий давлатни барпо этиш даврида ҳар бир фуқароларимизнинг ҳуқуқ ва эркинликлари таъминлаш асосий қомусимиз бўлган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, қонун ва қонуности меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлари билан ҳимоя қилинмоқда.

Турли соҳаларидаги каби ички ишлар органларининг профилактика хизматлари тизимини ислоҳ қилиш ҳам ўз навбатида профилактика инспекторларининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш ва маъмурий жавобгарликни таъминлаш соҳасини янада такомиллаштиришни, мунтазам ўрганишни тақозо этади. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси асосида ваколатли давлат органларининг маъмурий-процессуал фаолиятни тартибга солинади. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегия” асосида олиб борилаётган қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш қафолатларини мустаҳкамлаш, маъмурий, жиноят, фуқаролик ва хўжалик қонунчилигини, жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими самарасини ошириш, суд жараёнида тортишув тамойилини тўлақонли жорий этиш, юридик ёрдам ва ҳуқуқий хизматлар сифатини тубдан яхшилаш[1] борасида олиб борилаётган ўзгаришлар натижасида янгидан янги ижтимоий муносабатлар вужудга келиши, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилишини ёки уни қайтадан янги таҳрирда қабул қилинишини тақозо этади.

Ушбу вазифаларни бажаришда ички ишлар органлари профилактика инспекторлари алоҳида ўринга эга. Профилактика инспекторлари фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини муҳофаза қилиш, жамоат

тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, жиноятларнинг олдини олиш уларнинг содир этилиши сабаблари ва шарт-шароитларини аниқлаш бўйича катта ҳажмдаги ва кўп қиррали фаолиятни амалга оширувчи тизим ҳисобланади. Шунинг учун ҳам суд-ҳуқуқ тизими билан бир қаторда жамиятда қонунийлик ва ҳуқуқий тартибни таъминловчи ички ишлар органлари тизимида ҳам туб ислохотлар амалга оширилмоқда.

Профилактика инспекторининг ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини бартараф этиш фаолиятини такомиллаштириш ҳақида сўз юритилганда, бевосита ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларнинг таҳлилин олиб бориш масаласига алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади. Чунки, таҳлилсиз сабаб ва шароитларни аниқлаш, қолаверса ҳуқуқбузар шахсга индивидуал ташхис қўйиш имкони бўлмайди.

Бугунги кунда Ички ишлар вазирлигининг Ҳуқуқий статистика маркази ҳуқуқбузарликлар (жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарликлар) ва ҳуқуқбузар шахслар (жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар)га доир маълумотларни марказлаштирилган ҳолда ҳисобга олиш тартиби мавжуд бўлиб, ушбу тизим имкониятидан аксарият ҳолларда қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга бўлиши мумкин бўлган маълумот, яъни шахсни илгари ҳуқуқбузарлик содир этган-эتماганлигини аниқлаш мақсади йўлидагина фойдаланилмоқда. Бундан ташқари, ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари томонидан ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитлари ҳамда профилактикасига доир ҳисоботлар фақат юқори турувчи органларга ахборот бериш мақсадидагина амалга оширилиб келинмоқда. Ваҳоланки, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ушбу соҳадаги ишлар ва кўрсаткичлар таҳлилларига таянмасдан олиб боришнинг имконияти мавжуд эмас.

Ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар таҳлилин куйидаги ҳолатларда амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

биринчиси, илмий тадқиқот муассасалар ёки тадқиқотчилар томонидан жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигини оширишга йўналтирилган масала ёки мавзу юзасидан тадқиқот олиб борилаётганда;

иккинчиси, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи амалиёт органлари ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир соҳавий (идоравий) дастурларни, профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси куни»ни режалаштириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир фаолиятни баҳолаш ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳисоботлар беришда;

учинчиси, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир ҳудудий дастурларини ишлаб чиқаётганда;

тўртинчиси, Вазирлар Маҳкамасининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурларини ишлаб чиқаётганда.

Демак, кўриниб турибдики, «ҳуқуқбузарликлар профилактикаси куни»ни, шунингдек профилактика инспекторларининг умумий, махсус, якка тартибдаги ва виктимологик профилактикаси фаолиятини режалаштиришда ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш ҳуқуқбузарликларнинг умумий, махсус, якка тартибдаги ва виктимологик профилактик чора-тадбирларни кўриш орқали амалга оширилади.

Ушбу чора-тадбирларнинг самарадорлиги албатта, ҳуқуқбузарликлар, уларнинг сабаб ва шарт-шароитлари ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектларининг фаолиятини таҳлил қилиш ва унинг натижаларига боғлиқ ҳисобланади.

Ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишда мазкур сабаб ва шароитларни бартараф этиш юзасидан киритилган тақдимномаларнинг ўрни ва роли катта. Бироқ афсуски, амалдаги қонун ҳужжатларида ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш чорасини назарда тутувчи қонун нормаси фақатгина амалдаги Жиноят-процессуал кодекси (6-бўлим) ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексларда (196, 313-моддалар) ўз ифодасини топган.

Бироқ, «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонун талаблари ҳуқуқбузарликка қарши курашувчи, унинг сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаб, бартараф этилишини таъминловчи ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ҳам ўз фаолияти жараёнида аниқланган жиноятчиликка оид статистик ҳамда бошқа маълумотлар таҳлиliga асосланиб, муайян вазирлик ёки қўмита ва унинг қуйи тузилмалари даражасида ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар киритишлари мумкинлигини тақозо этади.

Ҳуқуқбузарлик ишларини юритувчи мансабдор шахслар томонидан киритилган тақдимномалар ҳуқуқбузарлик ишларини юритувчи мансабдор шахслар (амалдаги Жиноят-процессуал кодекснинг 3-бобида жиноят ишини юритишга масъул бўлган давлат органлари ва мансабдор шахслар ҳамда амалдаги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 245-моддасида кўрсатилган мансабдор шахслар) томонидан белгиланган процессуал тартибга кўра ўз иш юритувидаги ҳуқуқбузарлик (маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят) иши бўйича киритилади.

Мавжуд тартиб тақдимнома киритилган корхона, муассаса, ташкилот, шунингдек фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига нисбатан «тақдимнома

талаблари билан танишиб чиқиш ва тегишли чоралар қўллаш ҳамда бу ҳақда тақдимнома юборган орган ёки мансабдор шахсга бир ой муддат ичида ёзма равишда жавоб юбориши шарт»лигига оид талабни кўяди. Ушбу талаб бажарилмаган ҳолларда қонунда назарда тутилган жавобгарлик келиб чиқади.

Бироқ мазкур жавобгарлик назарда тутилган амалдаги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 196-моддаси таҳлил қилинганида, қонун нормасининг таъсир кучи чегараланганлиги кўзга ташланади. Негаки, ушбу норманинг номланиши ва диспозицияси «Ҳуқуқбузарликни содир этиш сабабларини ҳамда уни содир этишга олиб келувчи шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан ички ишлар органларининг ёзма тақдимномаларини бажариш чораларини кўрмаслик» мазмунида шакллантирилган. Бу эса ҳуқуқбузарлик ишлари бўйича унинг сабаб ва шароитларини ўрганиб, бартараф этишга йўналтирилган прокуратура ёки миллий хавфсизлик хизмати терговчилари, прокурорлар, судлар (маъмурий ёки жиноят ишлари бўйича), вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар кабиларнинг ёзма тақдимномаси талаблари бажарилмаганлиги ёки лозим даражада бажарилмаганлиги учун жавобгарликка тортишни истесно этади. Ваҳоланки, амалдаги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс ва Жиноят-процессуал кодекс талаблари асосида нафақат милиция (ички ишлар органлари), балки бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳам ҳуқуқбузарликлар (маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят)га оид ишлар юритувини амалга ошириш ваколатига, шунингдек ишни кўриб чиқаётган мансабдор шахс сифатида ҳуқуқбузарлик сабаб ва шароитларини аниқлаб, уларни бартараф этиш юзасидан тегишли жойларга тақдимномалар киритиш лозимлиги бўйича мажбуриятларга эгадир. Натижада, ёзма тақдимнома киритиш ваколатини беришда сунъий равишда шакллантирилган ушбу чегара доирасини қонун асосида кенгайтириш талаби келиб чиқади.

Қолаверса, амалдаги қонунчиликка асосан ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан нафақат тақдимнома, балки суд томонидан хусусий ажрим ҳам чиқарилиши мумкин. Демак, юқорида назарда тутилган чегара фақат ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан ёзма тақдимномани киритиш ваколатига эга субъектлар доираси билан эмас, балки тузиладиган процессуал ҳужжатнинг процессуал шакли билан ҳам бевосита боғлиқ эканлиги намоён бўлади. Натижада, судларнинг ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан киритадиган хусусий ажримларини бажариш чораларини кўрмаганлик учун ҳам жавобгарликни айнан ушбу нормада назарда тутиш мақсадга мувофиқдир. Бу таклиф этилаётган амалиётни Украина, Беларусия ва Туркменистон давлатларининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчилигида ҳам кузатиш мумкин.

«Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунининг «Асосий тушунча»ларга бағишланган 3-моддасида «хуқуқбузарлик» тушунчасига «содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилган айбли ғайрихуқуқий қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик)» деб таъриф берилган бўлиб, ушбу таъриф мазмунидан келиб чиқилса, ҳам маъмурий хуқуқбузарликлар ва ҳам жиноятларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан ёзма тақдимнома ва хусусий ажримлар киритилиши мумкин. Бироқ хуқуқбузарликларнинг бу иккала тури бир-биридан ижтимоий хавфлилиги билан фарқланади.

Амалдаги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг

196-моддасида юқорида назарда тутилган тоифалаштириш ўз ифодасини топмаганлиги учун айтилган пайтда маъмурий хуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан ёзма тақдимнома (хусусий ажрим)лар киритилишига доир амалиёт мавжуд эмас.

Шу боис, маъмурий хуқуқбузарлик ёки жиноятнинг содир этилишига туртки берган сабаб ва имконият яратган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан киритилган тақдимнома талабларини бажармаганлик учун жавобгарликни маъмурий хуқуқбузарлик ёки жиноятнинг ижтимоий хавфлилигидан келиб чиққан ҳолда тоифалаштириш ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 196-моддасини 2-қисмдан иборат тузилишда шакллантириш таклиф этилади. Норманинг икки қисмдан иборат шаклда ривожлантирилишини Украина давлатининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчилигида ҳам кузатиш мумкин.

Эътиборли томони шундаки, амалиётда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 196-моддасида назарда тутилган жавобгарликнинг келиб чиқишини аксарият ҳолларда тақдимнома ёки хусусий ажрим юборган орган ёки мансабдор шахсга тақдимнома ёки хусусий ажрим келиб тушган кундан бошлаб бир ой муддат ичида ёзма равишда жавоб хати юборилиши билан боғлаб тушунилаётганлиги кузатилади. Баъзида тақдимнома киритилган корхона, муассаса, ташкилот, шунингдек фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг амалда хуқуқбузарлик сабаблари ва шарт-шароитларини бартараф этиш юзасидан айтилиши ҳеч қандай профилактик чора-тадбирни амалга оширмадан, тақдимнома ёки хусусий ажрим юборган орган ёки мансабдор шахсга жавоб хати юбориш билан кифояланаётганлигини ҳам кўриш мумкин. Натижада, тақдимнома ёки хусусий ажрим талабларини бажариш масаласига юзаки ёндашиш келиб чиқмоқда.

Шу боисдан, хуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишга нисбатан бундай ёндашувнинг олдини олиш ҳамда корхона, муассаса, ташкилот, шунингдек фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг масъулиятини янада ошириш мақсадида уларнинг бу каби хатти-ҳаракатларини хуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан киритилган ёзма

тақдимнома (хусусий ажрим) талабларини лозим даражада бажармаслик деб баҳолаш ҳамда ушбу қилмишга нисбатан ҳам жавобгарликни назарда тутиш талаб этилади. Бу эса, ўз навбатида, тақдимнома киритиш ва унинг ижросини таъминлаш юзасидан ваколатли орган (мансабдор шахс)нинг масъулиятини оширишга ҳам хизмат қилади.

Мазкур таклиф маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчиликдаги мавжуд камчиликларни бартараф этиш ва қонунни қўллаш амалиётида юзага келадиган айрим муаммоларнинг ечимини топишда ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари, биринчидан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 196-моддасини «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонун талабларига мослаштириш, иккинчидан, қонун ҳужжатлари ва ички ишлар органлари тизимида секин-асталик билан сиқиб чиқарилаётган «милиция» сўзидан воз кечиш, учинчидан, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш механизмининг тўлиқ ишлашини таъминлаш имкониятига эгаллиги билан муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, мазкур илгари сурилаётган таклиф, биринчидан, мутасадди мансабдор шахс (орган) томонидан киритиладиган ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини бартараф этиш тўғрисидаги тақдимноманинг намунавий шаклини яратиш, иккинчидан, амалиёт органларида маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини бартараф этиш юзасидан тақдимнома киритишга доир амалиётни шакллантириш; учинчидан, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, ҳисобини юритиш, таҳлил қилиш ва бартараф этишга доир фаолиятини белгилаб берувчи ҳуқуқий механизмни жорий этиш ва амалиётга татбиқ этиш талаб этилади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. 2023 й. <https://lex.uz/docs/6445145>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январь кунидаги ПФ 60-сонли фармонининг “2022 — 2026 йилларда “Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси”.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон фармони // <https://lex.uz/docs/4740345>.
4. Мирсалихова, Г. А. (2023). Вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилишига имкон берувчи шарт-шароитлар ва уни бартараф этиш

Йўналишлари. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(22), 116-123.

5. Таштемиров А. А. Ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган фирибгарликни фош этишда тезкор ходимларнинг терговчи ва суриштирувчилар билан ҳамкорлигининг айрим жиҳатлари //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 156-164.

6. Таштемиров А. А. Техник криминалистик экспертиза - ахборот технологиялари орқали содир этиладиган жиноятларни фош этишнинг асосий омили сифатида //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 21. – С. 12-19.

7. Таштемиров А. А. Ахборот технологиялари орқали содир этиладиган жиноятларни фош этишнинг ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари //World of Science. – 2023. – Т. 6. – №. 6. – С. 169-175.

8. Таштемиров А. А. Ахборот технологиялари орқали содир этилган фирибгарлик жиноятларига қарши курашиш самарадорлигига эришишнинг ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2022. – Т. 2. – №. 12 Special Issue. – С. 35-40.

9. Таштемиров А. А., Калауов С. А. Йўл ҳаракати хавфсизлиги ривожланиш концепциясининг истиқболлари ва киберхавфсизлигини таъминлаш зарурати //barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – Т. 2. – №. 8. – С. 245-250.

10. Таштемиров А. А. и др. Ижтимоий тармоқлар орқали содир этилаётган жиноятларга қарши курашиш чора-тадбирлари //Models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2023. – Т. 2. – №. 21. – С. 24-31.

11. Таштемиров А. А. Фирибгарликка имкон берувчи шарт-шароитлар ва ушбу турдаги жиноятларга тайинланадиган жазо тизимининг ўзига хослиги //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2022. – Т. 2. – №. 10 Special Issue. – С. 42-48.

12. Таштемиров А. А. Йулларда ҳаракатланишни тартибга солишнинг ҳуқуқий жиҳатлари ва бу борада технологиянинг аҳамияти //siyosatshunoslik, huquq va xalqaro munosabatlar jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 111-115.

11. Таштемиров А. КИБЕРЖИНОЯТЧИЛИК ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ШАКЛЛАНИШ ДАВРЛАРИ //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. Maxsus son. – С. 133-139.

13. Мирсалихова Г. А. Вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши курашишда айрим процессуал тергов ҳаракатларини ўтказишнинг ўзига хослиги //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. –2022. –Т. 2. –№. 12 Special Issue. –С. 141-146.17.

14. Мирсалихова Г. А. Тезкор қидирув фаолиятини ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. Илмиймақола//Eurasian journal of law, finance and applied sciences <https://doi.org/10.5281/zenodo>. –Т. 7262974.18.

15. Мирсалихова Г. А. Вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши курашишда эҳтиёт чораларини қўллашнинг аҳамияти //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. –2022. –Т. 2. –№. 13. –С. 160-165.19. 16. Мирсалихова Г. А. Ривожланган хорижий давлатларда вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган жиноятчиликка қарши курашишнинг тартибга солиниши //So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. –2023. –Т. 6. –№. 1. –С. 5-15